

Дипломна робота магістра

з теми **«ВПЛИВ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН НА РОЗВИТОК
САМООЦІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Левицька (Гундяк) Христина Іванівна

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 СТАН ПРОБЛЕМИ І ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ САМООЦІНКИ	7
1.1 Феномен самооцінки у психолого-педагогічних дослідженнях	7
1.2 Взаємини дітей дошкільного віку з дорослими і однолітками як чинник розвитку їх самооцінки.....	16
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ САМООЦІНКИ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВЗАЄМИН З ДОРΟΣЛИМИ І ОДНОЛІТКАМИ	29
2.1 Мета, зміст та методики експериментального дослідження	29
2.2 Особливості прояву самооцінки дітей у ситуаціях взаємин з дорослими і однолітками.....	46
2.3 Програма організації формувального експерименту	56
2.4 Оцінка ефективності програми оптимізації самооцінки старших дошкільників у процесі взаємин з дорослими і однолітками.....	73
ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ... Ошибка! Закладка не определена.	
ДОДАТКИ..... Ошибка! Закладка не определена.	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Динаміка прогресивних змін в освітньому просторі України актуалізує психологічні дослідження у сфері самосвідомості дітей дошкільного віку. Зокрема, суттєвого значення набуває вивчення категорії самооцінки зростаючої особистості. Адекватна самооцінка є чинником становлення дитини як суб'єкта суспільно значущої активності, розвитку її моральних цінностей та гармонійних стосунків з оточуючими. Водночас якісні характеристики самооцінки формуються за умов впливу позитивних, побудованих на принципі партнерської взаємодії взаємин дитини з дорослими і однолітками. Зазначені взаємини зумовлюють динаміку і спрямованість розвитку зростаючої особистості, сприяють розкриттю її комунікативних та соціальних здібностей, духовного потенціалу.

Вивчення теоретичних підходів до порушеної проблеми дає змогу констатувати активний інтерес дослідників до питань природи, генезису, видів, функцій самооцінки у структурі самосвідомості особистості. Роль самооцінки як чинника становлення особистості дошкільника була предметом уваги Л. Божович, О. Кононко, В. Котирло, С. Ладивір, М. Лісіної, Н. Непомнящої, Т. Піроженко, Л. Уманець, та ін.

Констатовано, що процес розвитку самооцінки дитини дошкільного віку пов'язується з процесом спілкування дитини з дорослими і однолітками (Л. Божович, Л. Виготський, М. Лісіна та ін.). При цьому наголошується, що інтенсивний розвиток самооцінки здійснюється у процесі спілкування дитини з дорослими і однолітками у ігровій діяльності (Дж. Мід, Л. Уманець, П. Чамата та ін.). Чинниками розвитку самооцінки дитини виступають також її індивідуальна діяльність, усвідомлення предметних дій, самостійність, самопізнання, виникнення рефлексії у старшому дошкільному віці (Б. Ананьєв, М. Боришевський, Л. Виготський, М. Лісіна та ін.).

У змісті сучасних програм, за якими працюють заклади дошкільної освіти, передбачено формування самоцінної особистості дитини, а саме: розвиток і усвідомлення самою дитиною власних індивідуальних можливостей і

особливостей у процесі застосування особистісно-орієнтованої моделі виховання; розвиток навичок самостійності, соціальної взаємодії, ініціативності тощо, які у своїй сукупності ведуть до оптимізації дитячої самооцінки. Проте, розвитку цих процесів у ЗДО не приділяється належної уваги.

З огляду на зазначене, потреба у вивченні особливостей розвитку самооцінки дітей дошкільного віку у контексті їх взаємин з оточуючими людьми набуває особливої гостроти.

Таким чином, психолого-педагогічна значущість проблеми, необхідність подальшого розширення теоретичних і експериментальних досліджень обумовили вибір теми нашого дослідження: «Вплив міжособистісних взаємин на розвиток самооцінки дітей старшого дошкільного віку».

Об'єкт дослідження – становлення самооцінки старших дошкільників.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови розвитку самооцінки дошкільника у процесі взаємин із дорослими й однолітками.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні психолого-педагогічних умов, що забезпечують позитивну динаміку самооцінки старших дошкільників внаслідок впливу їх взаємин з дорослими і однолітками.

Для досягнення мети дослідження передбачалися розв'язання таких **завдань**:

1. Узагальнити наявні результати досліджень щодо особливостей розвитку самооцінки старших дошкільників та визначення його детермінант.
2. Емпірично дослідити співвідношення рівнів розвитку загальної і конкретної самооцінки старших дошкільників.
3. Встановити типові особливості зв'язку рівня розвитку конкретної самооцінки старших дошкільників зі ступенем сформованості структурних компонентів їх взаємин у спільній діяльності з однолітками, а також виявити залежність проявів самооцінки дітей від характеру їх взаємодії з дорослими.
4. Визначити психолого-педагогічні умови оптимізації самооцінки дітей у процесі їх взаємин з дорослими та однолітками; розробити і

зреалізувати систему психологічних впливів розвивального характеру.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз психолого-педагогічної і методичної літератури; метод теоретичного аналізу і синтезу на етапах визначення мети, предмету, гіпотези, завдань дослідження; синтезування результатів констатувального і формувального експериментів, елементи пошукового методу з метою формулювання узагальнених висновків); емпіричні методи (тестування та експеримент з моделюванням ситуації для визначення рівнів розвитку самооцінки старших дошкільників; спостереження за процесом здійснення спільної діяльності дітей у ЗДО; психолого-педагогічний експеримент з формувальним етапом для розробки і перевірки ефективності запропонованої методики); статистичні: методи математичної обробки експериментальних даних.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання отриманих даних у психодіагностичній діяльності педагогів закладів дошкільної освіти. Впровадження розробленої програми у практичній роботі з дітьми сприятиме збагаченню підходів до розуміння проблеми оптимізації самооцінки дітей старшого дошкільного віку.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовані в умовах практичної педагогічної роботи. Крім того, апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалося шляхом публікацій та доповідей на міжнародних (3), всеукраїнських (10) та регіональних (2) конференціях та семінарах.

Результати дослідження впроваджені у освітній процес Кам'янець-Подільського ЗДО № 21.

Публікації:

- *Вплив ігор за сюжетами казок на емоційний стан дітей дошкільного віку* // Від творчого педагога до творчої дитини : гармонія партнерської взаємодії : зб. матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Київ : Міленіум, 2019;
- *Особливості міжособистісних взаємин дітей дошкільного віку* // Від

творчого педагога до творчої дитини : гармонія партнерської взаємодії : зб. матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Київ : Міленіум, 2020.

Структура роботи: дипломна робота магістра складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведені дослідження з проблеми впливу взаємин з дорослими і однолітками на розвиток самооцінки дітей старшого дошкільного віку дає підстави зробити такі висновки:

1. У роботі узагальнено основні результати до дослідження проблеми розвитку самооцінки особистості у структурі самосвідомості, розглянуто підходи вітчизняних і зарубіжних вчених до визначення структури, генезису, видів та функцій самооцінки особистості, визначено основні детермінанти розвитку самооцінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємин з дорослими і однолітками.

Встановлено, що самооцінка: є інтегрованою характеристикою у структурі образу «Я»; виникає у другій половині дошкільного віку на основі початкової емоційної самооцінки і раціональної оцінки поведінки оточуючих людей і пов'язується з етапом кризи трьох років; зумовлює змістовність життєвої позиції особистості, стиль її поведінки і життєдіяльності, рівень її домагань, всю систему оцінок; виконує регуляційну та захисну функції; може проявлятися у вигляді конкретної самооцінки – оцінки дитиною своїх умінь у конкретній діяльності, що складається на основі результатів власної діяльності і загальної самооцінки – цілісного ставлення дитини до себе, що є наслідком інтеграції уявлень про себе; є соціальним за своєю природою феноменом, отримує свій розвиток у соціальному середовищі, у процесі побудови взаємин з оточуючими людьми; основна тенденція розвитку самооцінки у старшому дошкільному віці зазнає суттєвих змін, що проявляються у підвищенні адекватності когнітивного її компоненту. На основі таких висновків було припущено, що під впливом цілеспрямованого розвитку конкретної самооцінки загальна самооцінка набуває рис більшої адекватності, у чому і полягає процес їх гармонізації. Основною детермінантою здійснення цього процесу виступає спеціальна організація спільної діяльності старших дошкільників з дорослими і однолітками, що включає до себе і водночас активізує поведінковий, когнітивний та афективний компоненти взаємин.

У ході констатувального дослідження з'ясовані співвідношення рівнів розвитку загальної та конкретної самооцінки старших дошкільників. Встановлено наявність розбіжності між рівнями розвитку зазначених форм самооцінки, яка проявляється у тенденції до завищення загальної самооцінки дітьми старшого дошкільного віку та у більшій адекватності їх конкретної самооцінки. На цій основі визначено, що процес гармонізації конкретної та загальної самооцінки старших дошкільників має починатися з вдосконалення їх вмінь оцінювати власну конкретну продуктивну діяльність, що більш властиво дітям цього віку, а не з розвитку їх загальної самооцінки.

2. Емпіричним шляхом доведено наявність статистично значимого зв'язку між рівнем розвитку конкретної самооцінки і ступенем прояву взаємин старших дошкільників у спільній діяльності з однолітками. Встановлені на цій основі характерні особливості взаємин дітей з різним рівнем розвитку самооцінки дали можливість виділити чотири підгрупи досліджуваних за основними показниками активності дітей як учасників спільної діяльності. До першої підгрупи увійшли старші дошкільники з *соціально-активним типом прояву самооцінки*, яким притаманна позитивна висока самооцінка і достатній або середній ступінь побудови взаємин у спільній діяльності з однолітками. До другої підгрупи увійшли досліджувані з *соціально-адаптивним типом прояву самооцінки*, яким властивий середній рівень розвитку самооцінки і достатній або середній ступінь побудови взаємин з однолітками. Третю підгрупу склали діти з *соціально-деструктивним типом прояву самооцінки*, який виявлявся у поєднанні негативних форм самооцінки (завищеної або заниженої) з недостатнім або середнім ступенем побудови взаємин з однолітками. Індивідуальні варіанти поєднань кореляційних даних дали можливість виділити четверту підгрупу досліджуваних – діти з *суперечливим типом прояву самооцінки*, яким характерна наявність значних розбіжностей між рівнями розвитку самооцінки і ступенями побудови взаємин з однолітками.

3. Виявлено достовірний зв'язок між соціально-активним типом прояву

самооцінки дітей старшого дошкільного віку та достатнім рівнем взаємодії батьків з ними; між соціально-деструктивним типом прояву самооцінки і недостатнім рівнем взаємодії батьків з ними, що дозволило констатувати наявність суттєвого впливу характеру взаємодії батьків з дітьми на розвиток їх самооцінки.

Охарактеризовано сукупність психолого-педагогічних умов оптимізації взаємин старших дошкільників з дорослими і однолітками, за рахунок яких відбувається розвиток самооцінки дітей зазначеного віку. Такими умовами визначено: включення дитини у систему особистісно-орієнтованої суб'єкт-суб'єктної взаємодії з дорослим; створення ситуації успіху, у процесі якої приймаються особистісні досягнення кожної дитини і яка укріплює зв'язки дитини (суб'єкта) з оточуючими її людьми; насиченість соціального простору сенсорними стимулами, що потребують активізації пошукової активності та процесів спілкування і взаємодії дітей з дорослими і однолітками; оволодіння кожною дитиною принципами партнерських стосунків у процесі спільної діяльності з оточуючими людьми, навичками конструктивного взаємооцінювання; забезпечення емоційного комфорту дитини у взаємодії з дорослими і однолітками, що досягалося розвитком вмінь дітей рефлексувати власні переживання, спрямовувати їх у позитивне русло; використання технік підтримки (підкріплення, схвалення дій дитини, техніка «бути поруч з дитиною»); збагачення освітнього середовища через обов'язкове включення в процес реалізації проектів спільної творчої діяльності, яка разом з елементами гри якнайкраще оптимізує побудову взаємин дітей з учасниками такої діяльності; забезпечення позитивних змін у характері взаємодії батьків та вихователів з дітьми через залучення їх до процесу спільної діяльності з дітьми та проведення тренінгової і консультативної роботи з ними.

4. На основі зазначеної сукупності умов та виділення чотирьох підгруп дітей старшого дошкільного віку за типами прояву самооцінки, розроблено та впроваджено у навчально-виховний процес старшої групи дитячого садка

розвивальну програму з метою оптимізації самооцінки дітей у процесі взаємин з дорослими і однолітками. Програма реалізовувалась за допомогою спеціальних занять з дітьми (за принципом психолого-педагогічного проектування), тренінгової роботи з батьками та консультативної роботи з вихователями.

У процесі апробації зазначеної програми у залежності від чотирьох визначених на констатувальному етапі підгруп старших дошкільників з різними типами прояву самооцінки окрім колективної роботи проведено ефективні індивідуальні методи роботи з покращення взаємин дітей з однолітками, батьками і вихователями, на основі яких здійснювався процес оптимізації їх самооцінки.

У результаті проведення контрольного зрізу у експериментальній і контрольних групах після завершення дослідження визначено позитивні тенденції, які відбулись у розвитку конкретної самооцінки і процесу взаємин дітей експериментальної групи у спільній діяльності з однолітками. Крім того, відмічено позитивні зміни у виховних позиціях батьків, а також позитивну динаміку у напрямку гармонізації загальної і конкретної самооцінки дітей внаслідок реалізації розробленої програми.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Перспектива подальших досліджень полягає у розробці ефективних діагностичних методів визначення ступеня прояву взаємин у дошкільників різних вікових груп. Потребує подальшого вивчення й осмислення також процес становлення передумов гармонізації загальної і конкретної самооцінки дітей у молодшому дошкільному віці.